

КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТІВ

CULTURAL SPACE AS A BASIS OF CONCEPTS

Давиденко А.О.,

*orcid.org/0000-0001-8499-6674**аспірант кафедри англійської філології**Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

У статті розглянуто особливості культурного простору як основи для формування концептів. Зокрема, увагу зосереджено на явищі концепту, який формується на базі культури. Автор досліджує концепт із двох аспектів: концепту як явища, яке формується на основі культури, та явища, яке репрезентує культурний світ особистості. У результаті засвідчено, що концепт черпає свій зміст із культури та формує мовну картину світу людини. Постулюється ідея про те, що культура може розумітися як сукупність концептів.

Ключові слова: культура, культурний простір, концепт, мовна картина світу, ментальне утворення.

В статье рассмотрены особенности культурного пространства как основы для формирования концептов. В частности, внимание сосредоточено на явлении концепта, который формируется на базе культуры. Автор исследует концепт, исходя из двух аспектов: концепта как явления, которое формируется на основе культуры, и явления, которое представляет культурный мир личности. В результате доказано, что концепт черпает свое содержание из культуры и формирует языковую картину мира человека. Постулируется идея о том, что культура может пониматься как совокупность концептов.

Ключевые слова: культура, культурное пространство, концепт, языковая картина мира, ментальное образование.

The article describes the features of cultural space as the basis for the formation of concepts. In particular, attention is focused on the phenomenon of the concept, which is formed on the basis of culture. The author explores the concept in the context of two aspects: the concept as a phenomenon that is formed on the basis of culture and the phenomenon that represents the cultural world of the person. As a result, it is proved that the concept derive the content from culture and forms a linguistic picture of the human world. The idea that culture can be understood as a set of concepts is postulated.

Key words: culture, cultural space, concept, language picture of the world, mental formation.

Постановка проблеми. Кожна картина світу володіє сукупністю слів, які є її базовими точками, формують її фундамент. Ці слова беруть початок із глибин історії та формують ментальні утворення, які фіксують певні своєрідності кожної окремої культури. Культурна модель, яка породжує відповідні мовні стереотипи, формує склад словника мовної картини світу. Отже, культурний простір є базисом для формування культурних концептів, які, в свою чергу, репрезентують особливості культури, на основі якої вони утворені. Культурний концепт, будучи культурним утворенням, пов'язує ментальність людини з культурою, позаяк сам по собі є репрезентантом мовної та культурної картини світу людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Культурний простір у контексті основи для формування концепту досліджували такі науковці, як Н.Ф. Алефіренко, О.П. Воробйова, І.О. Голубовська, А.М. Приходько, Л.А. Фурс, Г.Г. Слишкін, Є.Ю. Пономарева, М.В. Піменова та інші.

Постановка завдання. Завдання дослідження: – проаналізувати культурний простір як базис для формування концептів;

– з'ясувати, чи можна назвати культурний простір сукупністю концептів;

– довести, що культурний концепт репрезентує мовну картину світу особистості.

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістиці спостерігається тенденція до вивчення концепту як продуктивного шляху репрезентації та інтерпретації культури. Це можна пояснити тим, що мова – це ключ до природи людського мислення та психіки. Отже, можна зробити припущення, що концепт відкриває шлях до розуміння принципів культурного устрою певного народу, нації.

На сьогодні неможливо знайти його чіткого тлумачення через ототожнення зі значенням слова з одного боку та з ідеєю, не пов'язаною з мовними засобами у деяких інших лінгвістичних дослідженнях. У них він частіше пов'язаний з етнокультурною специфікою.

Багато мовознавців працюють над конкретизацією визначення концепту та його характеристикою. За О. Кубряковою, під класичним тлумаченням концепту слід розуміти термін на позначення «пояснень одиниць ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформацій-

ної структури, що відображає знання й досвід людини» [7].

На думку вчених, концепти закодовані у свідомості людини та мають чуттєвий характер. Універсальний предметний код при цьому є унікальним для кожного носія мови: він залежить від чуттєвого досвіду людини. Одиницею універсального предметного коду є частина концепту, що має ознаки яскравості, стійкості, наочності тощо. Сам по собі образ може бути несуттєвим для такого концепту, але важко недооцінити його функції для концепту [28].

На мою думку, концепт є складовою сфери, що характеризує менталітет як сукупність емотивних, когнітивних, психологічних та поведінкових стереотипів нації. Він стає наслідком пізнання людиною світу за допомогою різного виду діяльності та її соціалізації.

Концепт має певні складові, з яких потім складається повна картина: предметна діяльність, чуттєвий досвід, мовленнєве знання, операції з концептами, що виникли раніше, та пізнання мовленнєвих одиниць [1].

Все це дає змогу переконатися, що є концепт ментальним утворенням, яке можна вважати одиницею розумового коду людини. Він також має впорядковану внутрішню структуру та виникає внаслідок пізнавальної діяльності людини та суспільства загалом. Зміст його складає комплексна інформація про предмет або явище, те, як інтерпретує цю інформацію суспільна свідомість та, зрештою, яким є ставлення суспільної свідомості до нього.

В.І. Карасик та Г.Г. Слишкін зазначають про взаємозв'язок концепту та культури, наголошуючи, що саме культура детермінує концепт. На думку дослідників, концепт – ментальна проекція елементів культури [6, с. 76].

А. Вежбицькая [2] не використовує поняття «концепт» в якості наукового терміну. Дослідниця вводить поняття «ключові слова культури», які є тим самим культурним концептом. «Ключові слова – ті слова, що є важливими та визначальними для певної, окремо взятої культури» [2, с. 35]. Ці слова можна охарактеризувати як центральні точки, навколо яких згруповані культурні сфери, області. Виникає питання, які слова можна вважати ключовими.

Згідно досліджень А. Вежбицької, культурними концептами є ті слова, які дозволяють нам сказати про певну культуру щось суттєве, нетривіальне, таке, що характеризує її унікальність. Ми вважаємо, що це зумовлено тим, що в усіх культурах та мовних картинах світу є те, що відрізня-

ється від інших: традиції, соціальний устрій, особливості культури, побуту, власні страви.

Концепт накопичує в собі культурні цінності – багатогранне і багатофункціональне поняття. Культурні цінності виконують різні функції в механізмах життя людини: координуючу, стимулюючу, регулюючу та інші. Цінності як найважливіші компоненти людської культури можуть виступати, як:

- абсолютні (вічні);
- громадські;
- особистісні;
- такі, що мають сенс біологічного виживання.

Мовна інформація про систему цінностей свідчить про особливості світосприйняття народу.

Культуру як соціальний феномен найчастіше визначають саме через ціннісні орієнтації. За висловом П.С. Гуревича, «цінності є смисловим ядром культури, впорядковують дійсність, вносячи в її осмислення оціночні моменти, обумовлені культурним контекстом, і містять у собі певну нормативність» [4].

Загальнолюдські цінності (загальні) не існують самі по собі, в «чистому» вигляді. Вони пов'язані з національними цінностями, існують є них. Національні цінності є загальнолюдськими, а природу загальнолюдського складають кращі досягнення всіх національних спільнот. Воно здійснюється через особливі та поодинокі цінності нації. Тому необхідно враховувати, що національні і загальнолюдські цінності пов'язані як:

- 1) одиничне і загальне;
- 2) частина і ціле;
- 3) явище і сутність.

Цим обумовлено те, що «культурні концепти слід розглядати як ментальні утворення з нечіткими кордонами» [4].

Ключові концепти культури – ядерні одиниці картини світу, що володіють екзистенційною значущістю як для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурного співтовариства в цілому. Вони зберігаються в колективній свідомості кожного конкретного народу. Саме вони формують його концептосферу. Альтернативою поняття концептосфери можна вважати поняття «мовна картина світу».

Поняття «картина світу» є фундаментальним, таким, що належить до понять, які виражають специфіку буття людини. Кількість картин світу дорівнюється кількості способів бачення світу. Така картина не знаходиться на одному рівні зі спеціальними картинами світу, вона передує їм, оскільки розуміти світ не можливо, не розуміючи мови. Отже, формуючись у свідомості людини,

мовна картина світу формує її уявлення про оточуючу дійсність. Вивчення мовної картини світу є найбільш значущим з огляду на те, що саме мовну картину світу вважають найбільш стійкою.

Картина світу – цілісний глобальний образ світу, це – результат духовної активності людини. З точки зору когнітивної лінгвістики, картина світу виникає у свідомості людини під час її контактів з оточуючим світом. Саме через пізнання світу людина формує його картину, уявлення про світ.

Таким чином, у свідомості виникає певна модель, яка є свого роду «моделлю світу». І якщо світ – це взаємодія людини з оточуючою дійсністю, то картина світу – результат сприйняття та обробки свідомості людини інформації про оточуючий світ, її інтерпретація з точки зору кожної конкретної людини.

Явища та предмети зовнішнього світу представлені в людській свідомості у формі внутрішніх образів у вигляді смислового поля, системи значень, отже, картина світу являє собою систему образів, які втілюються через мову.

Картина світу, в сучасному розумінні, сприймається як портрет світоустрою, певна копія всесвіту, яка включає в себе опис того, як і за якими законами влаштований світ, яким чином він існує та взаємодіє, як він розвивається, як виглядає простір та час, яке місце у світі займає людина.

Накопичуючи досвід, людина переформовує його у концепти, які вибудовуються в систему, яку людина з отриманням нового досвіду перебудовує та модернізує. Схематично цей процес представлений на Рис. 1.

Основними складовими мовної картини світу є концепти, тому мовна картина світу та концептосфера є альтернативними, взаємозамінюючими поняттями.

З огляду на те, що концепти різних народів відрізняються один від одного, доцільно зробити висновок про те, що відрізняються і концептосфери. Відмінності концептосфер характеризують

відмінності між культурами так само, як спільні риси характеризують спорідненість культур.

Концепт є основним репрезентантом культурних цінностей народу. Цінність – все те, що є значущим, має певний сенс для людини або народу. Цінності, в своєму роді – регулятор поведінки, заснований на відображенні соціального та культурного значення певних явищ дійсності.

Культурні цінності – культурно значуще ставлення людини до світу, ціннісні орієнтири людини, які утворюють систему, що зумовлює поведінку людини. Культурні цінності знаходять відображення у мові, вони виражені концептами – культурними домінантами, за допомогою яких можна пояснити особливості та специфіку етнічного менталітету, особливості світосприйняття мовної особистості. Культурні доміанти можуть проявлятися як в якості культурних, так і індивідуальних концептів.

Поняття культурного концепту як культурної доміанти тісно пов'язане з поняттям індивідуального концепту. Індивідуальний концепт народжується в свідомості людини та стає основою для формування культурного концепту – «свідомості нації». Культурний концепт може стати підґрунтям для формування індивідуального концепту – культурний концепт сприймається індивідом, осмислюється крізь призму його свідомості, і ця взаємодія народжує новий індивідуальний концепт.

Концепт накопичує в собі культурні цінності, основними його ознаками є комплексність, багатогранність, ментальність, цілісність, умовність, мінливість, обмеженість свідомістю носія конкретної культури. Саме у концепті фіксуються невідповідності культури кожного конкретного народу. Це дозволяє говорити про картини світу народів на рівні змістовної сторони концептосфери мови, а не її формальної організації. Багатогранність концептів залежить від устрою життя певного народу, його потреб, особливостей існування.

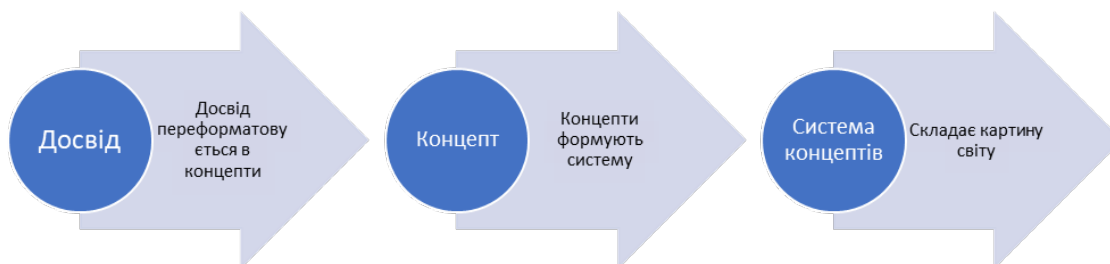

Рис. 1. Схема формування картини світу

Вищесказане можна продемонструвати за допомогою прикладу – якщо у мовному концепті наших пращурів було більше назв, пов'язаних із працею на землі, вирощуванням хліба та його особливостями, то у мовній картині світу, наприклад, англійців, у цьому випадку будуть виявлятися лакуни, що свідчать про унікальність чужої мовної картини світу.

Концепт репрезентується за допомогою слова, він охоплює весь його склад – денотативний, когнітивний, відбиваючий уявлення носіїв цієї культури про характер явища, яке стоїть за словом, багатогранністю його асоціативних зв'язків [6, с. 187–188].

Отже, на репрезентацію та відтворення концепту в мові будуть впливати всі обставини, які знаходяться у такому комунікативному просторі: індивідуальні погляди, досвід, настрої адресата і реципієнта, ситуація комунікації, комунікативні бар'єри, характер зовнішнього середовища, погода, епоха, культурні особливості, національні ознаки тощо.

Концепт співвідноситься з культурою на трьох рівнях: мови, свідомості і культури. Співвідношення концепту з трьома вище зазначеними сферами може бути сформульовано наступним чином:

– свідомість – область перебування концепту (концепт лежить у свідомості);

– культура детермінує концепт (тобто концепт – ментальна проекція елементів культури);

– мова – сфера, у якій концепт реалізується.

Розглядаючи структуру концепту як культурного явища ряд лінгвістів підрозділяє його на три шари:

– актуальний, сучасний шар;

– не актуальний, історичний шар;

– внутрішня форма, яка, як правило, стерта у свідомості носіїв лінгвокультури, але зафіксована у зовнішній (звуковій або графічній) формі мовного знака.

Висновки. Отже, наприкінці роботи можна зазначити, що культура відіграє вирішальну роль у виникненні і розвитку концептів, що характеризують її, що виділяють її індивідуальні особливості. Зміст концепту породжується саме на основі культури.

Концепти, у свою чергу, визначають кут зору людини на те чи інше поняття. З цієї точки зору, культура може розумітися як сукупність концептів, отже, концепт варто відносити до лінгвокультурного утворення. Таким чином, черпаючи свій зміст із культури, концепт відображає сприйняття світу людиною, її уявлення про світоустрій та оточуючі явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алефиренко Н.Ф. Проблемы вербализации концепта. Волгоград : Перемена, 2003. С. 60–67.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва : Рус. словари, 1996. С. 94–100.
3. Голубовська І.О. Мовна картина світу як об'єкт лінгвістичного вивчення // Наукова спадщина професора С.В. Семчинського і сучасна філологія: Зб. наук. праць: У 2 ч. / Упоряд. В.Ф. Чемес. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. Ч. 1. С. 35–36.
4. Гуревич П.С. Культурология. Москва : Юнити, 2008. С. 19–36.
5. Данилюк Н. Культурологічна лексика сучасної української народної мови // Дивослово, 1999. № 8. С. 12–13.
6. Карасик В. Базовые характеристики концептов. Антология концептов / В. Карасик, Г. Слышкин. Волгоград : Парадигма, 2005. 243 с.
7. Кубрякова Е.С. Концепт. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. Кубрякова, В. Демьянков и другие. Москва : Изд-во МГУ, 2002. С. 90–93.
8. Пименова М.В. Концептуальные исследования и национальная ментальность // Гуманитарный вектор. 2011. № 4 (28). С. 126–132.
9. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно – дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
11. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. Москва : Akademia, 2000. С. 45–49.
12. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва : Школа «Языки русской культуры» 1997. С. 27–31.